

Les Janáček
Příhody lišky Bystroušky

Chytl jsem Bystroušku pro les a smutek pozdních let

Leoš Janáček

Jisto je, že každá z mých oper dobrý rok, dva, vyrůstala v mé mysli, aniž bych byl jedinkou notou vzrůst zastavil. Měl jsem s každým dílem dlouhou dobu jen těžkou hlavu.

Liškou Bystrouškou, jak by ochočenou, jsem si pohrával. Divno, její zrzavá červeň mi vždy plála v očích.

Liška Bystrouška

na divadle

Toto o ní vypravuje jeden z rodičů:

Byl jsem se podívat v jejím rodišti. Dalo se do deště a na kraji dědiny potkal jsem figurku, z které vznikl Harašta, obchodník s drůbeží a ošemetný pytlák. To bylo, řekněme v půli týdne. Nyní tu stojím jako chudý tatík, jemuž se provdává bohatě dcera. Ale kdo je opravdu vlastně tatíkem Lišky Bystroušky? Kdo jsou její rodina? Rodokmen je poněkud záhadný. Bývá tak mnohdy u osobností znamenitých. Obrázkem, v kterém se zračí mateřská pýcha, hlásí se k útlému jejímu dětství Stanislav Lolek. Abychom nebyli podezříváni, prozradím raději hned, co a jak. Liška Bystrouška přišla na svět jako zezule. Podložil mi do venkovského hnízda na kraji bílovických lesů stovku Lolkových kreseb dr. Markalous, jenž je vyšťáral, a uložil mi abych k nim napsal veršíky. Nechtělo se mi do toho, i podíval jsem se po sousedech a sousedkách v dědině, vyšel jsem si na Bábu ke Křtinám, na Skalky, poslechl jsem si, kterak hromoval hajný Blažík pod Novým Hradem a Švábenský a Janáček pod Hády, vzpomněl jsem si na nevinné kletby pobožného komára, a sakva sakva, sakulajda, pero spustilo a bylo po neštěstí. Když jsem poslal rukopis do tiskárny, povstalo tam pozdvižení. »Set sakra pes« řekl si metér Gacík, a vzkázal mi, že tu baju po druhé sázet nebudou. Neobešlo se to bez následků, Hrdinka povídky se jmenovala původně Bystroňka, v tiskárně ji překřtili na Bystroušku. I v matrikách se stávají chyby, nezbylo než se poslušně podrobit. Druhým následkem šeredného rukopisu byla ještě ta maličkost, že jsem Lišku musel diktovat do psacího stroje. Psala ji slušná dívka. Červenala se pořád a já pochopil pozdě, že moje hrdinka trpí zanedbaným vychováním. Ale nechci ji po-

mlouvat víc ani slovem, neboť není již moje. Zrovna jako dcera, která opouští ustarané rodiče. Ležela mi na srdci a leží mi na něm posud, ač mne opouští, aby se vydala. Aby se vydala mezi cizí lidi. Ujal se jí Leoš Janáček jako pečlivý pěstoun, aby z ní udělal něco. Poznávám ji i nepoznávám. S dychtivostí spěchal jsem na přednášku, kterou o ní měl profesor konzervatoře O. Zítek.

»Nebylo pomoci Bystroušce«, vykládal, »když se chtěla dostat na divadlo, musela se naučit lidskému vychování. Chytrost a mazanost měla od Pána Boha, bylo třeba ji přizpůsobit styku s člověkem. I mravům lidským se přiučila. Viděla, že člověk nepoužívá předních končetin k chůzi, proto také, chce-li imponovat lesní havěti, vykračuje si mezi ní po dvou. Co všechno na dvoře jezerské myslivny nepochytila! Umí se líbat čumáčkem, umí při lidské chůzi přidršet si chvost jako dáma vlečku, naučila se puklatům, i něžně se zavěsit pod paži svého nápadníka. Nikdy nezapomněla však zvířecí přirozenosti, před člověkem zůstává liškou a vzdává se mravů lidských i zkušeností. Je tedy dvojakost v bytosti Bystroušky i v jejím hudebním vyjádření. Sténá a hovoří zvířecím hlasem, hovoří jako slečinka na rendes-vous s panem Zlatohřbítkem, lišákem ze Zmoly, vášnivým frajerem, který, soudíc podle jeho vychování, často zabrousil za líšeňskými slepičkami.

Tato dvojakost Bystrouščina promítá se do jejího okolí mezi lidi a zvířata. Cvrček vypůjčuje si od lidských mláďat hřebínek, ne němž vylučuje své koncerty, a kobylka luční doprovází ho kolovrátkem. Taneček svůj však provádějí ve svých charakteristických, přírodních pohybech. K nim druží se komáří střechování, proti němuž stojí cukavá hmyzí bytost pana rektora. Podobně se vykládá, že paní revírníková bývala asi před zrozením sovou a že blahobytný pan domácí Jezevec je obdobou dp. faráře. Dvojakost přírody je osnovou Bystroušky Janáčkovy. Zvířata, hmyz, ptactvo i rostliny mají určité rysy lidské přirozenosti, leč v člověku je zase mnoho zvířecích či spíše hmyzích prvků. Jako by nebylo cele a absolutně zvířat ani absolutních lidí. Výjimkou je pan revírník. Miluje lidi jako svůj les a jeho obyvatele, chrání ho proti člověku, kterého dovede stejně zepsut jako škodnou lesní. Je pojítkem mezi člověkem a zvířetem.

Revírník Bystroušku ušetří; ne jeho ranou, nýbrž pytlákovou padne Bystrouška. Umírá, ale její děcka, malé lištičky, se zachrání, dědí zvyklosti a mravy matčiny, znají po matce pana revírníka i ostatní lesní

mládež ho zná. A když opět usíná v lese »kvíčerom života«, seběhnou se děti Bystroušky k němu, skokánek přijde se podívat, a ta nejmenší lištička, jako by mámě z oka vypadla, přiběhne až k jeho tváři.

Naslouchal jsem výkladu Zítkovu toho večera, kdy přšelo na lesy. Slyšel jsem, že obyvatelstvo lesů mění se mnohdy na jevišti v živoucí dekoraci a opět se rozehrají s ní. Aby se lišce nezastesklo tam, kam si nikdy netroufala?

Tam v divadle, kde sen a skutečnost se dotýkají?

»Bít, zabít jen proto, že su liška?« ptá se Bystrouška v opeře Janáčkově. Vzpomínám si na Hamleta, jenž byl princem dánským, a ona je z nejnižších vrstev živočišných. Je mi pojednou jako revírníkovi, když si slibuje: »Počké, tebe si drapnu jak tvoju mámu, ale lépe si tě vycho-
vám, aby lidé o mně a o tobě nepsali v novinách!«

Jen slovíčko ještě, dceruško moje, na rozloučenou. Mateřskou tvou řečí byl jazyk lidu, avšak ty jsi vzdělaná a v okamžicích povznesení hovoříš skoro řečí ušlechtilou, vždyť jinak chodíme po hebkém mechu rokytníku a jinak zas po ušlapaném chodníku. Buď k radosti svému pěstounu, jenž se tě ujal, a vzkazuj svět nastokrát pozdravovat od tisíců květů, od petrklíčů, lech a sasanečků, jež kvetly a znovu pokvetou.

Rudolf Těsnohlídek

Lidové noviny, roč. XXXII, č. 549, 1. XI. 1924

„Každá z mých oper dobrý rok, dva, vyrůstala, aniž bych byl jedinkou notou vzrůst zastavil.

Měl jsem s každým dílem dlouho jen těžkou hlavu . . .“

Tentokrát to byla Liška Bystrouška, která se Janáčkově loudila do myšlenek. Bylo to v době, kdy se Janáček stále častěji vracel do svýchrodných Hukvald, aby zde mohl nerušeně pracovat. Zde tedy, uprostřed tiché a útěšné krajiny, vznikaly i »Příhody lišky Bystroušky« (1921–23) jako zamyšlení nad krásami i trpkostmi života.

Že Janáček zaujal námět převážně svou nedramatickou, spíše lyrickou povahou, zdá se být vysvětlitelné i jeho touhou po oddechu. Teprve nyní, jakoby našel čas k přemýšlení i nad svým vlastním životem. Blíží se k sedmdesátce a s trochou hořkosti pozoruje, jak příroda kolem jeho hukvaldského domku se ani na chvíli nezastavuje ve svém koloběhu, jak se pyšní stále novými projevy života. A tak lehký stín tohoto »smutku pozdních let«, jak

vzpomíná Janáček, provází i rozmarne kousky Bystroušky, které však nakonec svedou i Janáčka k projevu opravdového humoru bez shovívavé melancholie odříkavého stáří.

Tak scéna se slepicemi, které Bystrouška navádí ke vzpouře proti kohoutovi, nebo seznámení se Zlatohrbátkem a jejich svatba za radostného hlaholu celého lesa, to jsou výjevy, které jen svědčí o tom, jak Janáček pookřívá ve světě lesního tvorstva, které si ve své opeře docela ochočil. I zvířata mu mluví brněnským nářečím, jež samo je zdrojem humoru, ale i v nápěvcích, které Janáček odposlouchával na svých cestách hukvaldskou přírodou. Není divu, že ve srovnání s tímto zvířecím světem jsou mu i lidské postavy, revírník, rektor a farář, a jejich lidské strasti pobídkou k humoru, zde ovšem s nenásilnou příchutí dobrosrdečné karikatury.

Janáčková hudba zde opět vyrůstá z celkového i detailního ujasnění hudebnědramatické koncepce díla. Opět jsou tu vzpomínkové, asociativní motivy, které provázejí jednotlivé dějové situace a zápletky.

Nejpozoruhodnější je však v této opeře rytmický živel, vyjadřující taneční pohyblivost lesního tvorstva.

V několika mezihrách a přehrách, v nichž Janáček vyjadřuje náladu lesa s prosvítajícími paprsky slunce nebo ztajemnělého svitem měsíce, blíží se jeho hudba i některým impresionistickým zvukově barevným prostředkům, které však i zde rostou z Janáčkovy vlastní hudby, citění a z inspirací, načerpaných ze svěžích pramenů jeho obdivného a blízkého vztahu k přírodě, ač ovšem: »tonu v přírodě, ale neotonu!«.

A tak ani v tomto díle nezůstal Janáček jen u pouhé zvukové ilustrace, ale napojil své dílo jak půvabem hukvaldské přírody, tak i hlubokou úvahou skrytou za všemi tóny laskavými světu, přírodu a život, úvahou o smyslu lidské existence.

Milena Černoorská

vyňato ze studie M. Černoorské »Leoš Janáček«,
str. 49 — 51 (vydalo SHV, Praha 1966)

OPERA
STÁTNÍHO
DIVADLA
V OSTRAVĚ
LAUREÁT
STÁTNÍ
CENY

Leoš Janáček

Příhody Lišky Bystroušky

Libreto podle románu R. Těsnohlídka napsal autor

Dirigent: **Jiří Pinkas**
Režie: **Miloslav Nekvasil**
Sbormistr: **Karel Kupka**
Výtvarník scény: **Vladimír Šrámek, nositel vyznamenání
Za vynikající práci**
Výtvarník kostýmů: **Bedřiška Ustohalová**
Choreograf: **zasl. umělec Emerich Gabzdyl**
Korepetice: **Drahomíra Ritzová**

Premiéra 28. ledna 1967 v Divadle Z. Nejedlého

Revírník	Karel Hanuš
	Karel Průša
Revírníková	Zdeňka Diváková
Rechtor	Jan Janda
	Karel Kožušník
	zasl. umělec
Farář	Jiří Herold
	Jan Kyzlink
Harašta	Miloslav Tolaš
	Vojtěch Zouhar
Pásek	František Janda
	Lubomír Procházka
Pásková	Alena Havlicová
Liška Bystrouška	Věra Nováková
Lišák Zlatohřbítěk	Jitka Kovaříková
	Radmila Minářová
Frantík	Alena Kupková
Pepík	Libuše Otepková
Lapák	Drahomíra Drobková
Kohout	Ludmila Dejmková
	Radmila Minářová
Chocholka	Marie Lukášová
Datel	Alena Havlicová
Komár	Josef Abel
Jezevec	Rudolf Jusa
	Radoslav Svozil
Sova	Olga Markelová
Sojka	Ludmila Svobodová
Malá Bystrouška	Ivanka Bartoňová*
Cvrček	Dagmar Sporýšová*
Kobylka	Lenka Vlková*
Skokánek	Milan Kyselovský*

* členové dětského sboru při Pedagogické fakultě
sbormistr prof. R. Stehlík

Inspicent: **Jaroslav Deršák**
Napovídá: **Libuše Bílková**
Marie Pečínková

I.

LES

Letní odpoledne v lese. Revírník unaven usedá k odpočinku. Oči se klíží — usíná. Přítančí komár, cítě sladkou krev. Skokánek chytá komára, který prchá.

Objeví se malá Bystrouška, revírník probuzen ze sladké dřímoty, lištičku chytne. Spokojen nese úlovek domů.

MYSLIVNA

Bystrouška se ocitá na dvorku jezerské myslivny a naříká. Pes Lapák ji konejší, dokonce přichází s milostnými návrhy. Je však znechucenou lištičkou odmrštěn.

Když revírníkovíc Pepík s Frantíkem vydráždí Bystroušku na nejvyšší míru, zakousne se ostrými zoubky do lýtka jednoho z nich — a pokusí se prchnout. Je však opět chycena. Její zoufalství je opravdové. Celou noc propláče a teskní po svobodě.

Ale přijde ráno, které je moudřejší večera. Bystroušce se podaří oklamat hloupé slepice i své lidské věznitele a zmizí ve svém vytouženém lese.

II.

BYSTROUŠKA VYVLASTŇUJE

Mnohé Bystrouška odkoukala od lidí. Je teď mnohem mazanější a podaří se jí lstí vypudit jezevce z jeho přepychového doupěte. Má konečně svůj vlastní dům a je nadmíru spokojena.

HOSPODA U PÁSKŮ

V hospodě u Pásků, při dobrém pivu, mastí pan revírník karty se svými přáteli. Dobírá si rectora i faráře kvůli ženským, ale sám dostane taky pořádný štulec — vždyť nechal zdrhnout lišku!

LES

Trojice přátel se v dosti podroušeném stavu rozchází. Jdou lesem — zlomyslná očka Bystroušky všude svítí ze tmy a pozorují vratký krok lidí. A nejen to. Docela vyzývavě přeběhne revírníkovi přes cestu.

NÁMLUVY

Je krásná noc. Bystrouška odpočívá, pociťuje však podivný neklid. Přichází lišák Zlatohřbítek, frajer, junák.

Bystrouška ho hltá očima — a zamiluje se. Je z toho svatba. Datel zabrblá ohlášky a rozpoutá se svatební rej.

III.

SMRT BYSTROUŠKY

Je podzim. Šťastná Bystrouška je obklopena početnou rodinou. Uživit takovou kupu dětí není snadné. A tak si Bystrouška zahraje s Haraštou, obchodníkem s drůbeží, jinak vášnivým pytlákem. Lstí se zmocní jeho nůše, plné drůbeže — ale krutě na tento kousek doplatí. Zasáhne ji Haraštova rána, a Bystrouška leží mrtva.

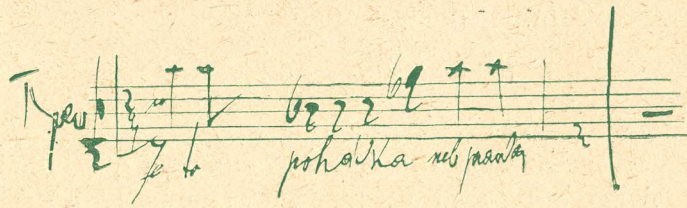
HOSPODA U PÁSKŮ

Revírník se v hospodě dovídá, že Haraštová nevěsta Terinka dostala nový »štuc«. Proto je tedy Bystrouščíno doupě prázdné. — Revírníkovi je pojednou smutno.

LES

Vydá se na pochůzku lesem. Vzpomíná na své mládí, na podivný koloběh života a sladce usíná. Spatří malou lištičku »jak by mámě z oka vypadla«, chce ji chytit, ale vběhne mu pod ruku skokánek. Jako tenkrát!

Ale i ten je už vnukem skokánka, se kterým se před rokem setkal. Revírník žasne nad věčným zázrakem přírody.

Kdokoliv se bude kdy zabývatí silnou citovou složkou Janáčkovy osobnosti sáhne s prospěchem k jeho fejetonistickým črtám.

Krátce, pádně, názorně, ale zároveň, zkratkově, útržkově, náznakově žene se rytmem horské bystriny a jarního větru jeho věta, jež jest nikoliv stavěna, nýbrž většinou improvizována. Jsou to mžikové snímky, upoutávající svou věrností; pohledy do dílny a do života v nestřežených okamžicích, často s překvapující indiskrétností; listy a lístky důvěrné, určené při svém zrodu spíše pro pisatele než pro jeho publikum. Nejsou slovesnou tvorbou, rovnocennou Janáčkovu tvoření hudebnímu, nýbrž dokumenty, tuto tvorbu ilustrující. Jako literární dokumenty, s nimiž se v dějinách české moderní hudby může sotva co měřiti

Arne Novák — Janáček spisovatel

Ukvalské studánky

Znám liščí studánku. Buk štíhlý rozkročil se nad ní; nestačí zadržet hojnost vody. Vlnky laškují po bílém kamení a utíkají horempádem v Rybí potok.

Liščí rodina ustlala si povýše v bludišti balvanů. Proto mají naspěch.

Leoš Janáček

L. n. roč. XXX., č. 450, 8. VI. 1922.

Kohoutek

Blíží se večer. Sluníčko míří k hájovskému kopci. Ohnivý kotouč jeho jako by si na kopci chtěl odpočinout. Usedá v ohnivě zátopě.

Než se rozhlédneš po nevítaných stínech, jež se derou z hlubčin lesních Babí hůry a vysávají barvy květinám, zeleň zahradě, jež balí v černé chumáče koruny stromů a dělají z nich na světlejším nebi ježibab a netvorů — už je slunce za kopcem.

Mají ho kousek ještě Příboráci.

Dvorek ztichnul.

Do kurníku poslední skáče po žebříčku kvočna.

A na hřadě?

Kury, kuřátka, černé, kropenaté, bílé a do žluta, těsně vedle sebe se tísní, poždouchují, shazují a zase srovnávají. A tu kohoutek popadá za chochol opozdilou kvočnu a drmolí jí, drmolí.

„To se mi ještě nepříhodilo, aby takový kluk se opovážil. . .“ oddychuje vyjevená kvočna.

Kuřátka zvědavě natahují krčky: dobře, že už nevidí. —

Dobrou noc.

Pro bezpečí přivírám dvířka.

Na tmavé šedi oblohy k Moravské Ostravě rýsuje se černá rychaltická věž. Na ní symbolem kohoutek. — Klín Babí hůry a ukvaldského zámku ční do záhadné výše jako černá zeď; od ní natažena síť a plno v ní nachytaných jiskřících hvězdiček. Stříbro v šedi a tmě; dítě by to namalovalo.

Vzpomínám ještě u rychaltické věže hřbitůvku, v němž leží i srdce matčino.

Což již svítá?

Ticho noční roztrhl nápěvek:

míjí devět vteřin a zase to kohoutí volání, teskné, noci obalené, hlazené.

A tak šestkrát po sobě a pak dlouhé „nic více“.

Připadá mi, že někdo mísí hustou tmou s těžkými myšlenkami.

Tak bolestné ticho.

Což ze sna zpíváš?

Zase kohoutek se ozval; desetkrát za sebou vždy v delších přestávkách.

Na mysl se výsměšně vkradl Tanec kostlivců od Saint-Saënsa.

A pak Svatebních košil Dvořákových.

Aj, konec komedie půlnoční. Okenice rozevru — je půl páté zrána.

Kohoutek chytá paprsky dne; a k večeru, teprve když schytl poslední, usne.

Leoš Janáček

L. n., roč. XXX., č. 527, 20. 10. 1922

SDO

Věra Nováková v roli Lišky Bystroušky

Karel Průša v roli Revírníka

Karel Hanuš v roli Revírníka

Program vydalo Státní divadlo v Ostravě v redakci prom. hist. Evy Sý-
kоровé, Obálka Miroslav Maxilon, fotografie Frant. Krasl, typografická
spolupráce Lubomír Kus, Tisk: Moravské tiskařské závody, Hollarova 14.
T 11*70332